

POLSKA ADAPTACJA SKALI WYMIARÓW ROZWOJU TOŻSAMOŚCI (*DIDS*)*

Anna Izabela Brzezińska

Instytut Psychologii UAM
Poznań
Wydział Psychologii SWPS
Warszawa

Konrad Piotrowski

Wydział Psychologii SWPS
Warszawa

POLISH ADAPTATION OF *DIMENSIONS OF IDENTITY DEVELOPMENT SCALE (DIDS)*

Summary. The paper presents the Dual-Cycle Model of Identity Formation, a theory formulated in recent years by researchers from the Catholic University of Leuven, Belgium, as well as a questionnaire created to verify the assumptions of this theory – the *Dimensions of Identity Development Scale (DIDS)*. The authors make an overview of results of studies carried out using *DIDS* and describe the development process of the questionnaire itself. Since *DIDS* is currently being adapted for application in Poland, reports of the progress of the adaptation process and ratings of the psychometric value of this questionnaire are presented as well.

Wprowadzenie

W obecnych czasach, wraz z niezwykle szybkimi zmianami dokonującymi się w strukturze społeczeństw, zmianami stylów życia i wzrostem złożoności rzeczywistości

* Artykuł przygotowany w ramach systemowego projektu badawczego finansowanego ze środków Unii Europejskiej – nr WND-POKL-01.03.06-00-041/08 pt.: *Ogólnopolskie badanie sytuacji, potrzeb i możliwości osób niepełnosprawnych* na lata 2008-2010. Lider projektu to Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, a partner naukowy – SWPS w Warszawie. Kierownik Zespołu Badawczego SWPS: prof. dr hab. Anna Izabela Brzezińska. Informacje o projekcie: www.aktywizacja2.swps.pl

Adres do korespondencji: Anna Izabela Brzezińska, e-mail, aibrzez@amu.pl
Konrad Piotrowski, e-mail, konrad.piotrowski@swps.edu.pl

społecznej, zagadnienia związane z formowaniem się tożsamości wydają się szczególnie ważne. Pomimo tego tożsamość, jako przedmiot zainteresowania psychologii, jest wciąż pojęciem niejasnym, a istniejąca liczba koncepcji i metod badawczych nie ułatwia tworzenia spójnego paradygmatu. Problematyka rozwoju tożsamości, od ponad pięćdziesięciu lat, czyli od momentu wydania przez Eriksona przełomowej pracy *Childhood and society* (1950; wyd. polskie: *Dzieciństwo i społeczeństwo*, 2000), stanowi jeden z najważniejszych nurtów badań we współczesnej psychologii. Pomimo upływającego czasu, prace Eriksona są wciąż dyskutowane i inspirują badaczy niemal na całym świecie.

W niniejszym artykule prezentujemy nowe, stworzone przez badaczy belgijskich, narzędzie pozwalające na diagnozę statusu tożsamości osobistej, jakim jest Skala Wymiarów Rozwoju Tożsamości¹ (*Dimensions of Identity Development Scale – DIDS*).

Podstawy teoretyczne Skali Wymiarów Rozwoju Tożsamości (*Dimensions of Identity Development Scale – DIDS*)

Terminu „tożsamość ego” (*ego identity*) użył po raz pierwszy Erikson (por. 1964, 1968). Najbardziej znanym kontynuatorem myśli Eriksona – iż proces kształtowania się tożsamości, aczkolwiek trwa od dzieciństwa przez całą dorosłość, to swą kulminację osiąga w okresie dorastania, a jakość osiągniętej wtedy tożsamości w dużym stopniu decyduje o jakości startu w rolach człowieka dorosłego – jest Marcia (1966, 1980). Jest on uważany za twórcę podejścia (często określanego wręcz jako paradygmat) mówiącego o tzw. statusie tożsamości (*identity-status paradigm*). Według niego tożsamość powstaje w dwóch wyraźnie odmiennych etapach. Etap pierwszy, w jego wczesnych pracach określany jako „doświadczanie kryzysu” albo „bycie w kryzysie”, polega na aktywnym poszukiwaniu alternatyw działań, różnych ze względu na cel i leżące u ich podłoża wartości. Ten typ działań orientacyjno-poszukiwawczych został nazwany eksploracją. Drugi etap to podjęcie decyzji i dokonanie wyboru idei i/lub obszaru działania ważnego dla jednostki ze względu na jej potrzeby i plany życiowe. Etap drugi określono jako podejmowanie zobowiązania (*commitment*). Obecność bądź nieobecność eksploracji oraz obecność bądź nieobecność zobowiązania daje cztery kombinacje nazwane przez Marcie „statusami tożsamości”.

Badania pokazują, iż w procesie rozwoju tożsamości i osiągnięciu jej określonego statusu duży udział ma indywidualna gotowość jednostki do zmiany. Anthis i LaVoie (2006) wskazują, że istnieje istotna zależność pomiędzy wysokim poziomem gotowości do zmiany a dwoma statusami tożsamości – moratoryjną oraz osiągniętą. Oznaczałoby to, iż wysoka gotowość do zmiany uruchamia przede wszystkim działania o charakterze

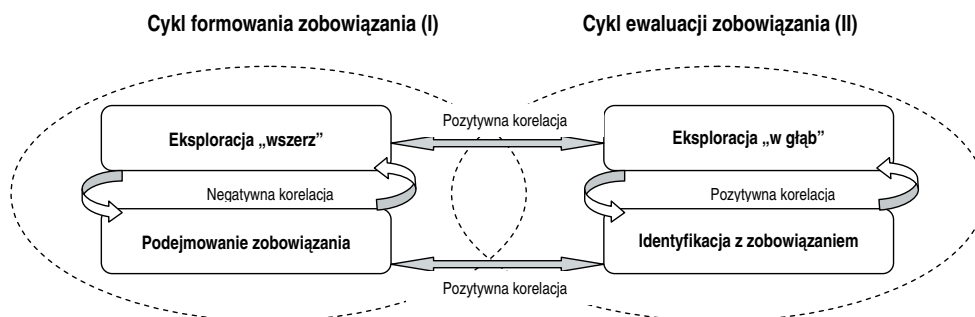
¹ Narzędziem tym posługujemy się – za zgodą autorów – w badaniach osób z różnymi ograniczeniami sprawności (powszechnie występującymi, rzadkimi i złożonymi/sprzężonymi) nad procesem ich wkraczania w dorosłość w ramach modułu nr 4 w ww. projekcie. Kierownikiem modułu jest Konrad Piotrowski.

eksploracyjnym. Eksploracja obejmuje bowiem rozpoznawanie możliwości działania w coraz to nowych obszarach, co skutkuje rozpoznaniem zasobów swoich i otoczenia, relacji łączących jednostkę z innymi ludźmi oraz poznaniem tego, jak widzą ją inni ludzie. Zobowiązanie polega, z kolei, na podjęciu decyzji, co do dalszych poczynań w życiu oraz na osobistym zaangażowaniu się w jakieś zajęcie i świadomym zainwestowaniu swojej energii w określonym obszarze praktycznym (podjęcie pracy, dalsze kształcenie się, założenie rodziny) lub mentalnym (wybór ideologii, określonego światopoglądu) i w efekcie prowadzi do uzyskania poczucia ciągłości w czasie i przestrzeni.

Luyckx ze współpracownikami (2006a, b, c) poddali analizie niezwykle bogate dane empiryczne, weryfikujące model kształtowania się tożsamości stworzony ponad 40 lat temu przez Marcję (1966) oraz koncepcję zmiany tzw. statusów tożsamości zaproponowaną przez Watermana (1999a). Wyszuli hipotezę, iż zarówno eksploracja, jak i zobowiązanie to złożone, wieloetapowe i bardzo dynamiczne procesy nawzajem się przenikające. Oba te procesy obecne są i we wczesnej i w późnej fazie dorastania wbrew temu, co sądził Marcja, przypisując fazie wcześniejszej eksplorację, wyrastającą ze zwątpienia, a fazie późniejszej – gotowość do podejmowania i wywiązywania się ze zobowiązań, opartą na silnych przekonaniach, co do słuszności swych wyborów. Waterman (1999b) zwrócił ponadto uwagę na to, iż eksploracja może mieć charakter nie tylko rozpoznawania coraz to nowych obszarów (eksploracja „wszerz”), ale także rozpoznawania specyfiki tych obszarów (eksploracja „w głąb”). Z kolei zobowiązanie, zanim przybierze postać dojrzałą pod koniec okresu dorastania, przechodzi przez fazę uczenia się podejmowania zobowiązań oraz fazę identyfikowania się z konsekwencjami podjętych decyzji (Bosma, Kunnen, 2001).

Podstawowa różnica między dwufazowym modelem Marcii a dwucyklicznym modelem Luyckxa i współpracowników polega na tym, iż w tym pierwszym eksploracja to proces typowy dla wczesnej fazy dorastania, podczas gdy zobowiązanie następuje później. W drugim natomiast modelu eksploracja i zobowiązanie to dwa współzależne od siebie procesy, przeplatające się w całym okresie dorastania na coraz wyższym jakościowo poziomie, czego efektem jest uzyskanie – przy pomyślnym przebiegu całego procesu – dojrzałej (według Marcii – osiągniętej) tożsamości. Charakteryzuje się ona bogatym i zróżnicowanym doświadczeniem (efekt eksploracji I i II) oraz dojrzałością w podejmowaniu decyzji dotyczących własnego życia i siebie. Ważnym aspektem jest w tym drugim przypadku gotowość do ponoszenia negatywnych konsekwencji własnych decyzji, czyli wierność sobie.

Opierając się na przedstawionym podziale eksploracji i podejmowania zobowiązania na dwa procesy, Luyckx, Goossens i Soenens (2006a; także: Luyckx i wsp., 2006b) stworzyli (por. rycina 1) Model Podwójnego Cyklu Formowania się Tożsamości (*Dual-Cycle Model of Identity Formation*).

Rycina 1. Model Podwójnego Cyklu Formowania się Tożsamości (źródło: opracowanie Anna Izabela Brzezińska na podstawie: Luyckx, Goossens, Soenens, 2006a)

Pierwszy cykl, nazwany *cyklem formowania zobowiązań*, odzwierciedla formowanie się tożsamości zgodnie z klasycznym ujęciem Marcii (1966), w którym eksploracja „wszerz” współwystępuje z podejmowaniem zobowiązań. Drugi cykl, określony jako *cykl ewaluacji zobowiązań*, bazujący na współczesnych doniesieniach badawczych, obejmuje eksplorację „w głąb” (już podjętych zobowiązań) oraz identyfikację z zobowiązaniami. Oba cykle traktowane są jako ściśle ze sobą powiązane i przeplatające się w procesie formowania się tożsamości, który postrzegany jest jako składający się z serii sprzężeń zwrotnych.

Korelacje pomiędzy poszczególnymi wymiarami formowania się tożsamości przedstawione na rycinie 1, zostały określone na podstawie szeregu badań, w których wykorzystywano kwestionariusze: (1) *EIPQ* – który mierzy eksplorację „wszerz” i podejmowanie zobowiązań (systematycznie wykazywano negatywne korelacje pomiędzy tymi zmiennymi – por. Luyckx, Soenens, Goossens, 2006c) oraz (2) *U-GIDS* – który służy do pomiaru eksploracji „w głąb” i identyfikacji z zobowiązaniem (wykazano pozytywny związek pomiędzy zmiennymi – por. Luyckx, Goossens, Soenens, 2006a). Eksploracja „wszerz” wiąże się z rozpoznawaniem szerokiego spektrum możliwości oraz obszarów aktywności i stanowi ważny czynnik poprzedzający podejmowanie zobowiązań. Ujemny związek pomiędzy tymi zmiennymi może stanowić wskaźnik występowania kryzysu tożsamości, który subiektywnie odbierany jest jako pomieszenie, niepewność, zamęt, przeszkadzając w dokonywaniu wyborów dotyczących własnej przyszłości.

W cyklu drugim eksploracja pojawia się po raz kolejny, ale przyjmuje już wyraźnie inną postać. Eksploracja „w głąb” obejmuje bowiem te obszary, co do których jednostka podjęła już stosowne zobowiązania, sprawdzając teraz, czy są one zgodne z jej wyobrażeniami, oczekiwaniami i możliwościami. W im większym stopniu jednostka jest

przekonana o słuszności dokonanych wyborów, tym większa jej identyfikacja z nimi. Jeśli proces eksploracji „w głąb” zaowocuje przekonaniem o braku dopasowania pomiędzy jednostką a zobowiązaniami, ponownie może się rozpocząć proces eksploracji „wszerz” i cały cykl rozpoczyna się od początku (Luyckx, Goossens, Soenens, 2006a). Co ważne w tym kontekście, model podwójnego cyklu nie zakłada istnienia odrębnych faz rozwoju tożsamości. W różnych okresach życia dominować może eksploracja, choć najbardziej charakterystyczna jest dla okresu dorastania i wyłaniającej się dorosłości (por. Arnett, 2000) bądź zobowiązanie (okres wczesnej dorosłości i dorosłości), ale wszystkie te procesy pozostają we względnej równowadze.

Autorzy modelu przeprowadzili dwuletnie badanie longitudinalne (od roku 2002 do 2004), w którym wzięło udział 565 studentów (w tym 85,3% kobiet). Średnia wieku uczestników badań wynosiła w momencie jego rozpoczęcia 18 lat i 7 miesięcy ($SD = 7,1$ miesiąca), badani rozpoczynali wtedy pierwszy rok studiów. Osoby badane pięciokrotnie w 6-miesięcznych odstępach czasu otrzymały do wypełnienia baterię kwestionariuszy. Wyniki badań opublikowano w serii artykułów (m.in. Luyckx, Goossens, Soenens, 2006a; Luyckx, Soenens, Goossens, 2006c; Luyckx i wsp., 2007a; Luyckx i wsp., 2007b). Podstawowe wnioski z tych badań się następujące:

- 1) Zakładane korelacje pomiędzy czterema składowymi modelu (por. rycina 1), znalazły potwierdzenie w wynikach badań, a związki pomiędzy zmiennymi okazały się stabilne, zarówno jeśli chodzi o ich siłę, jak i kierunek.
- 2) W czwartym pomiarze zaobserwowano negatywną korelację pomiędzy eksploracją „wszerz” i identyfikacją z zobowiązaniem; autorzy interpretując ten wynik stwierdzili, że osoby badane, stając się coraz starsze i nadal dokonując eksploracji szerokiego spektrum alternatyw, czują się niepewnie w związku z już podjętymi zobowiązaniami (por. Stephen, Fraser, Marcia, 1992).
- 3) Eksploracja „w głąb”, eksploracja „wszerz” oraz podejmowanie zobowiązania nasilają się wraz z wiekiem; należy w tym miejscu zwrócić uwagę na charakterystykę badanej próby – okres studiów (zwłaszcza jego początki) to czas, w którym młodzi ludzie poznają nowe obszary aktywności, ale także dokonują wyborów dotyczących ich przyszłej drogi życiowej i dokonują ich wstępnej oceny.
- 4) Identyfikacja z zobowiązaniem charakteryzuje się fluktuacjami w czasie pierwszych lat studiów (spadek pomiędzy pierwszym a drugim pomiarem, wzrost pomiędzy drugim a trzecim pomiarem, kolejny spadek pomiędzy trzecim a czwartym pomiarem), zmiany w natężeniu tego wymiaru mogą być nieodłącznym elementem cyklu ewaluacji zobowiązania, odzwierciedlając trwający proces oceny. Jak podają autorzy, niezbędne są jednak dalsze badania weryfikujące tę hipotezę. Jak nam się wydaje, możliwe jest także, iż identyfikowanie się z podejmowanymi zobowiązaniami, a następnie odchodzenie od tego, może się wiązać z naturą rozwoju w okresie wyłaniającej się dorosłości (Arnett, 2000) oraz wyraźnie występującą w tym czasie niechęcią młodych ludzi do podejmowania długoterminowych, wią-

- żących decyzji w pewnych obszarach, stąd zmienność identyfikacji z podejmowanymi zobowiązaniami.
- 5) Przeprowadzona w grupie kobiet analiza związków pomiędzy wymiarami tożsamości a cechami osobowości należącymi do modelu Wielkiej Piątki, doprowadziła do uzyskania następujących wyników: (a) eksploracja „wszerz”, koreluje dodatnio z neurotycznością i otwartością na doświadczenia, a ujemnie z ekstrawersją i ugodowością, (b) podejmowanie zobowiązania koreluje ujemnie z neurotycznością, dodatnio z ekstrawersją, ugodowością i sumiennością, (c) eksploracja „w głąb” koreluje dodatnio z neurotycznością, ekstrawersją, ugodowością i sumiennością, (d) identyfikacja z zobowiązaniem koreluje ujemnie z neurotycznością, dodatnio z ekstrawersją, ugodowością i sumiennością.
 - 6) Doświadczanie nadmiernej, nadopiekuńczej kontroli ze strony rodziców w pierwszym pomiarze (gdy badani byli najmłodsi i dopiero rozpoczęli studia), wiązało się z niższym natężeniem obu wymiarów zobowiązania w pomiarach czwartym i piątym, co sugeruje negatywny – długofalowy – wpływ tego typu doświadczeń na formowanie się tożsamości. Jednocześnie, im wyższe było natężenie eksploracji „w głąb” w pierwszym pomiarze, tym silniejsza kontrola ze strony rodziców w pomiarze czwartym i piątym. Badacze, wyjaśniając ten ostatni wynik, stwierdzili, że przedłużająca się – zdaniem rodziców – eksploracja, nieowocująca podejmowaniem zobowiązań wywołuje w nich chęć „przymuszenia” swoich dzieci do podejmowania bardziej dojrzałych ich zdaniem wyborów, co wiąże się z przyjęciem bardziej autorytarnej postawy względem nich i zwiększeniem kontroli.

Uzyskane wyniki doprowadziły badaczy do wniosku, że eksploracja („wszerz” i „w głąb”) wiąże się zarówno z pozytywnymi (wspierającymi proces rozwoju) cechami osobowości, takimi jak otwartość na doświadczenie czy sumiennosc, ale także z lękiem i neurotycznością (Luyckx, Soenens, Gossens, 2006c), które mogą utrudniać satysfakcjonujący przebieg procesu formowania się tożsamości.

Eksploracja postrzegana jest na ogół jako wymiar adaptacyjny, sprzyjający rozwojowi tożsamości i jakości życia (Waterman, 2007; Schwartz i wsp., 2009), który pomaga jednostce w zdobyciu doświadczeń przydatnych w późniejszym funkcjonowaniu, poznaniu własnych zalet oraz ograniczeń i wręcz niezbędny dla ukształtowania się statusu tożsamości osiągniętej. Występowanie okresu moratorium – w którym eksploracja jest działaniem dominującym – jest często postrzegane jako ważny element satysfakcjonującego przechodzenia z okresu adolescencji do okresu dorosłości. Osoby, które podejmują kształcenie na studiach wyższych bądź w inny sposób są w stanie odroczyć podjęcie ostatecznych zobowiązań okresu dorosłości, mają możliwość przez co najmniej kilka lat eksperymentować z różnymi rolami i alternatywnymi stylami życia, bez nadmiernego obciążenia w postaci obowiązków czy ról społecznych charakterystycznych dla osób dorosłych (Arnett, 2000). Dzięki temu, w późniejszym czasie, uzyskują możliwość kształtowania swojego rozwoju zgodnie z własnymi oczekiwaniami, które dzięki fazie moratorium były w stanie dobrze poznać.

Jednak faza moratorium może się także wiązać z szeregiem problemów. W państwach rozwiniętych, nastawionych na samodzielność, podmiotowość i indywidualizm, młodzi ludzie w mniejszym stopniu mogą liczyć na wsparcie w swoich dążeniach, często sami muszą radzić sobie z wieloznacznością rzeczywistości, w której przyszło im żyć, samodzielnie wybierać wartości, którymi chcą się kierować z całej dostępnej im puli i kształtować swoją indywidualną tożsamość (Côté, 2002; Berzonsky, 2003). W tej sytuacji jednostki, które nie posiadają wewnętrznych (cechy osobowości) lub zewnętrznych (wsparcie emocjonalne czy finansowe) zasobów umożliwiających im radzenie sobie z tą sytuacją są narażone na „utknięcie” w procesie eksploracji, wciąż przeszukując rzeczywistość i nie potrafiąc dokonać stosownych zobowiązań, co owocować może pomieszaniem (*diffusion*) tożsamości (Marcia, 2002).

Jak wskazują badacze (Luyckx i wsp., 2008a) stosowane powszechnie narzędzia oparte na koncepcji statusów tożsamości nie uwzględniają tej „ciemnej strony” procesu eksploracji. Dlatego też zdecydowali o stworzeniu nowego narzędzia – Skali Wymiarów Rozwoju Tożsamości (*Dimensions of Identity Development Scale – DIDS*), w której obok dwóch wymiarów eksploracji („wszerz” i „w głąb”) oraz dwóch wymiarów zobowiązania (podejmowanie zobowiązania i identyfikacja z zobowiązaniem) występujących w innych narzędziach, postanowili uchwycić dezadaptacyjną formę eksploracji, którą nazwali eksploracją ruminacyjną (*ruminative exploration*).

Konstrukcja skali *DIDS* i jej parametry psychometryczne

Charakterystyka ogólna

Tworząc skalę *DIDS* (Luyckx i wsp., 2008a) jej autorzy wykorzystali twierdzenia zawarte w innych narzędziach stosowanych w badaniach nad rozwojem tożsamości: *Ego Identity Process Questionnaire (EIPQ)* (Balistreri, Busch-Rossnagel, Geisinger, 1995), *Utrecht – Groningen Identity Development Scale (U-GIDS)* (Meeus, 1996), *Identity Style Inventory (ISI3)* (Berzonsky, 1992) oraz *Personally Expressive Activities Questionnaire (PEAQ)* (Waterman, 1993). Pozycje wybrane z tych kwestionariuszy zostały przekształcone w taki sposób, aby dotyczyły tworzonych przez osoby badane planów na przyszłość.

Ostateczna wersja narzędzia składa się z 25 twierdzeń tworzących 5 skal (po 5 pozycji na każdą skalę). W wersji oryginalnej wszystkie twierdzenia oceniane są na pięciopunktowej skali Likerta, od 1 – całkowicie się nie zgadzam do 5 – całkowicie się zgadzam. W tabeli 1 przedstawiono poszczególne skale oraz ich definicje.

Tabela 1. Charakterystyka skal *DIDS*

Nazwa skali	Definicja
1. Eksploracja „wszerz” (<i>exploration in breadth</i>)	Zakres, w jakim jednostka poszukuje różnych alternatyw w odniesieniu do swoich celów, wartości i przekonań zanim podejmie stosowne zobowiązania. <i>Pozycje kwestionariusza składające się na tę podskalę odnoszą się do: stopnia w jakim jednostka rozmyśla nad własną przyszłością, stara się odkryć jaki styl życia do niej pasuje i będzie dla niej odpowiedni.</i>
2. Eksploracja „w głąb” (<i>exploration in depth</i>)	Pogłębiona ocena już podjętych decyzji i dokonanych wyborów (czyli już podjętych zobowiązań) w celu stwierdzenia stopnia, w jakim te zobowiązania spełniają osobiste standardy. <i>Pozycje kwestionariusza składające się na tę podskalę odnoszą się do: stopnia w jakim jednostka zastanawia się nad podjętymi zobowiązaniami, rozmawia na ich temat z innymi ludźmi, aby poznać ich opinię.</i>
3. Eksploracja ruminacyjna (<i>ruminative exploration</i>)	Natężenie obaw jednostki i doświadczanych przez nią problemów w angażowaniu się w ważne dla rozwoju tożsamości obszary. Osoby uzyskujące wysoki wynik na tej skali mogą mieć kłopoty z uzyskiwaniem satysfakcjonujących odpowiedzi na pytania tożsamościowe, co owocować może pojawianiem się intruzywnych uczuć, takich jak niepewność czy poczucie niekompetencji, a w konsekwencji prowadzić do obniżenia się jakości życia i wzrostu poziomu doświadczanego napięcia. <i>Pozycje kwestionariusza składające się na tę podskalę odnoszą się do: kłopotów z powstrzymaniem się od myślenia o własnej przyszłości, trudności z określeniem własnych celów życiowych, obaw związanych z kształtem przyszłego życia.</i>
4. Podejmowanie zobowiązania (<i>commitment making</i>)	Zakres, w jakim jednostka dokonała wyborów i zobowiązań w zakresie kwestii ważnych dla rozwoju tożsamości. <i>Pozycje kwestionariusza składające się na tę podskalę odnoszą się do: stopnia w którym jednostka sądzi, że zdecydowała już o kierunku w którym pragnie podążać w życiu, ma jasną wizję swojej przyszłości i wie co chce osiągnąć.</i>
5. Identyfikacja z zobowiązaniem (<i>identification with commitment</i>)	Stopień, w jakim jednostka identyfikuje się z dokonanymi wyborami i podjętymi zobowiązaniami; skala odnosi się do ich internalizacji oraz poczucia pewności, iż dokonane wybory były/są odpowiednie. <i>Pozycje kwestionariusza składające się na tę podskalę odnoszą się do: stopnia w jakim jednostka sądzi, że podjęte przez nią zobowiązania dają jej poczucie bezpieczeństwa i pewności siebie, poczucia, że plany na przyszłość faktycznie pasują do jej oczekiwań i stylu życia.</i>

Źródło: opracowanie Konrad Piotrowski na podstawie: Luyckx i wsp., 2008a

Rzetelność podskal

W badaniach prowadzonych przez twórców narzędzia z zastosowaniem skali *DIDS*, w których uczestniczyły osoby w okresie późnej adolescencji i wyłaniającej się dorosłości, uzyskano współczynniki rzetelności (*alfa*-Cronbacha) dla poszczególnych skal przedstawione w tabeli 2.

Tabela 2. Wartości współczynników *alfa*-Cronbacha dla podskal *DIDS* uzyskane przez twórców narzędzia

Skala	<i>alfa</i> -Cronbacha
(1) Eksploracja „wszerz”	0,86* / 0,81** / 0,89***
(2) Eksploracja „w głąb”	0,80* / 0,79** / 0,80***
(3) Eksploracja ruminacyjna	0,85* / 0,86** / 0,82***
(4) Podejmowanie zobowiązania	0,86* / 0,86** / 0,88***
(5) Identyfikacja z zobowiązaniem	0,83* / 0,86** / 0,84***

Źródło: opracowanie Konrad Piotrowski na podstawie: Luyckx i wsp., 2008a, b

* dane z grupy uczniów szkół średnich ($n = 440$, wiek: $M = 17,84$, $SD = 0,52$)

** dane z grupy studentów pierwszego roku ($n = 263$, wiek: $M = 19,14$, $SD = 0,95$)

*** dane z grupy studentów i osób pracujących ($n = 317$, wiek: $M = 23,66$, $SD = 2,80$)

Na podstawie powyższych danych stwierdzić można, że Skala Wymiarów Rozwoju Tożsamości (*DIDS*) jest rzetelnym narzędziem w badaniach realizowanych z udziałem młodych osób – w okresie adolescencji i wyłaniającej się dorosłości.

Korelacje pomiędzy podskalami

Jak wskazują wyniki (tabela 3), nowy, ruminacyjny wymiar eksploracji stanowić może przeszkodę zarówno w podejmowaniu zobowiązań, jak i identyfikacji z nimi. Potwierdza to hipotezę o współwystępowaniu obok siebie zarówno adaptacyjnych, jak i dezadaptacyjnych rodzajów eksploracji. Jednocześnie, dodatni związek pomiędzy eksploracją ruminacyjną a innymi wymiarami eksploracji dowodzi tego, że są to zmienne, które współwystępują ze sobą i jednocześnie wzmacniają. Wysokiemu poziomowi eksploracji ruminacyjnej towarzyszy tendencja do eksplorowania „w głąb” i „wszerz”, ale jednocześnie spada chęć (możliwość) podejmowania zobowiązań i identyfikowania się z nimi. Wyniki te wspierają teoretyczne założenia twórców skali.

Tabela 3. Korelacje pomiędzy podskalami *DIDS* uzyskane przez twórców narzędzia

Podskale	Eksploracja „w głąb”	Eksploracja ruminacyjna	Podjęmowanie zobowiązania	Identyfikacja z zobowiązaniem
Eksploracja „wszerz”	0,54*	0,24*	0,30*	0,33*
	0,56**	0,36**	n.i.**	n.i.**
	0,50***	0,17***	0,20***	0,22***
Eksploracja „w głąb”	–	0,28*	0,28*	0,35*
	–	0,28**	0,19**	0,20**
	–	0,19***	0,17***	0,22***
Eksploracja ruminacyjna	–	–	- 0,38*	- 0,34*
	–	–	- 0,49**	- 0,53**
	–	–	- 0,69***	- 0,58***
Podjęmowanie zobowiązania	–	–	–	0,62*
	–	–	–	0,67**
	–	–	–	0,69***

Źródło: opracowanie Konrad Piotrowski na podstawie: Luyckx i wsp., 2008 a, b

* dane z grupy uczniów szkół średnich ($n = 440$, wiek: $M = 17,84$, $SD = 0,52$)

** dane z grupy studentów pierwszego roku ($n = 263$, wiek: $M = 19,14$, $SD = 0,95$)

*** dane z grupy studentów i osób pracujących ($n = 317$, wiek: $M = 23,66$, $SD = 2,80$)

Wyniki badań prowadzonych z zastosowaniem *DIDS*

Badania prowadzone przez twórców narzędzia w roku 2008 (czyli w roku jego powstania) miały na celu określenie korelatów poszczególnych wymiarów tożsamości oraz poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o trafność narzędzia. W tabeli 4 przedstawiono wyniki kilku badań, w których uczestniczyły osoby w okresie późnej adolescencji i wyłaniającej się dorosłości. Różnice pomiędzy poszczególnymi grupami dotyczyły zarówno wieku, jak i czynników kontekstowych, związanych z aktualnie podejmowanymi działaniami lub uwarunkowanych stanem zdrowia. Analizy uzyskanych wyników wskazują, że wraz z wiekiem zmienia się natężenie poszczególnych wymiarów tożsamości. Przede wszystkim zmniejsza się zakres eksploracji, a rośnie podejmowanie i identyfikowanie się z zobowiązaniami. Wymiary eksploracji „wszerz” i „w głąb” okazały się istotnie związane z ograniczonymi możliwościami jednostki, wynikającymi ze stanu jej zdrowia.

Tabela 4. Różnice międzygrupowe w odniesieniu do podskal *DIDS*

Osoby badane	Podstawowe wnioski
<p>Grupy porównawcze:</p> <p>(1) uczniowie szkół średnich: $n = 440$ wiek $M = 17,84$ $SD = 0,52$</p> <p>(2) studenci pierwszego roku: $n = 263$ wiek $M = 19,14$ $SD = 0,95$</p> <p>Źródło: Luyckx i wsp., 2008a</p>	<p>– zaobserwowano niewielkie (choć istotne statystycznie) różnice międzypłciowe wśród uczniów szkół średnich: kobiety uzyskały wyższe wyniki w zakresie eksploracji „w głąb” oraz eksploracji ruminacyjnej</p> <p>– uczniowie szkół średnich uzyskali wyższy wynik w zakresie eksploracji „wszerz”, studenci wyższe wyniki w zakresie działań nastawionych na podejmowanie zobowiązania; w zakresie pozostałych wymiarów nie zaobserwowano istotnych różnic międzygrupowych związanych z wiekiem</p> <p>– eksploracja ruminacyjna korelowała dodatnio z poziomem lęku, symptomami depresyjnymi i ruminacją (<i>self-rumination</i>) oraz ujemnie z samooceną w obu grupach wiekowych</p> <p>– eksploracja „wszerz” i „w głąb” korelowała dodatnio z refleksyjnością (<i>self-reflection</i>) w obu grupach wiekowych</p> <p>– w grupie studentów przystosowanie do wymagań studiów (<i>academic adjustment</i>) korelowało dodatnio z dwoma wymiarami zobowiązania oraz ujemnie z eksploracją ruminacyjną</p>
<p>Grupy porównawcze:</p> <p>(1) osoby chore na cukrzycę: $n = 194$ wiek $M = 23$ $SD = 3,67$</p> <p>(2) osoby zdrowe: $n = 344$ wiek $M = 23$ $SD = 2,85$</p> <p>Źródło: Luyckx i wsp., 2008c</p>	<p>– osoby chore na cukrzycę uzyskały niższe wyniki na skalach eksploracji „wszerz” i eksploracji „w głąb” niż osoby zdrowe</p>
<p>Grupy porównawcze:</p> <p>(1) studenci: $n = 143$ wiek $M = 21,74$ $SD = 1,08$</p> <p>(3) osoby pracujące: $n = 174$ wiek $M = 25,23$ $SD = 2,80$</p> <p>Źródło: Luyckx i wsp., 2008b</p>	<p>– zaobserwowano różnice między płciami w obu próbach: kobiety uzyskały wyższy wynik na skali eksploracji „w głąb”</p> <p>– osoby pracujące uzyskały wyższy wynik na skali podejmowania zobowiązania niż studenci</p> <p>– studenci uzyskali wyższe wyniki niż osoby pracujące na wszystkich trzech skalach mierzących eksplorację</p> <p>– osoby, które określały siebie jako dorosłe uzyskały wyższe wyniki na obu skalach zobowiązania i niższe na skali eksploracji ruminacyjnej niż osoby, które uważały, że nie osiągnęły jeszcze dorosłości</p>

Zatem eksploracja ruminacyjna – nowy wymiar, jaki został włączony do badań nad tożsamością dzięki powstaniu skali *DIDS* – okazuje się istotnie utrudniać i zaburzać rozwój jednostki. Doświadczenie trudności w podejmowaniu zobowiązań, związane

z niemożnością przynajmniej czasowego zaprzestania eksploracji, wiąże się z gorszym przystosowaniem jednostki, wyraźnie obniżając jej poczucie jakości życia.

Wyodrębnianie statusów tożsamości przy zastosowaniu metod mierzących dwa oddzielne wymiary procesu ich kształtowania się (tj. eksploracji i zobowiązania) odbywa się na ogół poprzez dokonanie podziału rozkładu wyników zgodnie z medianą (Schwartz, Dunham, 2000; za: Luyckx i wsp., 2008a). Jednak, podobnie jak w swoich wcześniejszych pracach, jeszcze z zastosowaniem modelu czterowymiarowego, autorzy skali *DIDS* posłużyli się metodą analizy skupień w celu odkrycia statusów tożsamości wyłaniających się z modelu pięciowymiarowego. W swoich badaniach uzyskali 6 skupień, traktowanych przez nich jako odrębne jakościowo statusy tożsamości (por. tabela 5).

Tabela 5. Statusy tożsamości wyodrębnione w wyniku analizy skupień

Grupa	Status tożsamości	Eksploracja „wszerz”	Eksploracja „w głąb”	Eksploracja ruminacyjna	Podjęmowanie zobowiązania	Identyfikacja z zobowiązaniem
1.	Osiągnięcie (<i>Achievement</i>)	wysoki wynik	wysoki wynik	niski wynik	wysoki wynik	wysoki wynik
2.	Przejęcie (<i>Foreclosure</i>)	niski wynik	niski wynik lub umiarkowany	niski wynik	wysoki wynik	wysoki wynik
3.	Ruminacyjne moratorium (<i>Ruminative moratorium</i>)	wysoki wynik	wysoki wynik	wysoki wynik	niski wynik lub umiarkowany	niski wynik lub umiarkowany
4.	Rozproszone rozproszenie (<i>Diffused diffusion</i>)	umiarkowany wynik	umiarkowany wynik	wysoki wynik	niski wynik	niski wynik
5.	Bez troskie rozproszenie (<i>Carefree diffusion</i>)	niski wynik	niski wynik	umiarkowany wynik	niski wynik	niski wynik
6.	Nieodróżnicowanie (<i>Undifferentiated</i>)	umiarkowany wynik	umiarkowany wynik	umiarkowany wynik	umiarkowany wynik	umiarkowany wynik

Źródło: opracowanie Konrad Piotrowski na podstawie: Luyckx i wsp., 2008a

Uwaga: autorzy modelu nie określili szczegółowo, jakie wartości zmiennych należy uznać za umiarkowane, niskie lub wysokie, można to jednak określić na podstawie natężenia poszczególnych wymiarów tożsamości w wyodrębnionych przez nich skupieniach (por. Luyckx i wsp., 2008a, s. 72). Ponieważ do wyodrębnienia statusów tożsamości rekomendują oni analizę skupień z zastosowaniem danych standaryzowanych ($M = 0$, $SD = 1$), wynik umiarkowany mieści się w przedziale 0,5 odchylenia standardowego od średniej, wynik niski poniżej 0,5 odchylenia od średniej, wynik wysoki powyżej 0,5 odchylenia standardowego od średniej.

Analiza informacji zawartych w tabeli 5, pozwala stwierdzić, że wyniki badań prowadzonych z zastosowaniem *DIDS* umożliwiają przyjęcie szerszej perspektywy patrzenia na ścieżki kształtowania się tożsamości w porównaniu do modelu Marcii, umożliwiając tym samym odejście od klasycznego podziału na 4 statusy.

Dowodem na odrębność poszczególnych statusów tożsamości, jakie uzyskali Luyckx i współpracownicy są różnice pomiędzy osobami należącymi do poszczególnych statusów w odniesieniu do cech osobowości (tabela 6).

Tabela 6. Korelaty statusów tożsamości

Grupa	Status tożsamości	Samocena	Lęk i symptomy depresyjne	Refleksyjność	Ruminacja
1.	Osiągnięcie (Achievement)	wysoki wynik	niski wynik	wysoki wynik	niski wynik
2.	Przejęcie (Foreclosure)	wysoki wynik	niski wynik	niski wynik	niski wynik
3.	Ruminacyjne moratorium (Ruminative moratorium)	niski wynik	wysoki wynik	wysoki wynik	wysoki wynik
4.	Rozproszone rozproszenie (Diffused diffusion)	niski wynik	wysoki wynik	niski wynik	wysoki wynik
5.	Bez troskie rozproszenie (Carefree diffusion)	umiarkowany wynik	niski wynik	niski wynik	niski wynik
6.	Niezróżnicowanie (Undifferentiated)	umiarkowany wynik	umiarkowany wynik	niski wynik	niski wynik

Źródło: opracowanie Konrad Piotrowski na podstawie: Luyckx i wsp., 2008a

Polska adaptacja skali *DIDS*

Skala Wymiarów Rozwoju Tożsamości (*DIDS*) jest aktualnie adaptowana do polskich warunków². Dotychczasowy proces adaptacji przebiegał w kilku etapach:

² Procesem adaptacji narzędzia kieruje prof. dr hab. Anna Izabela Brzezińska przy współpracy mgr. Konrada Piotrowskiego.

1. Przekład: oficjalna angielskojęzyczna wersja narzędzia, za zgodą autorów, została przełożona na język polski przez pięć osób niezależnie od siebie. Następnie, w wyniku dyskusji, stworzono jedną wersję, która została porównana pod względem przekładu z wersją oryginalną przez dwie osoby (dla jednej z tych osób angielski był pierwszym językiem). W wyniku tych działań uzyskano wersję narzędzia zastosowaną w kolejnym etapie adaptacji.
2. Badania pilotażowe: badania prowadzone były wśród uczniów gimnazjów, liceów, studentów różnych lat, kierunków i trybów studiów (zarówno dziennych, jak i zaocznych) oraz osób, które zakończyły już proces edukacji ($n = 714$)³. Wiek osób badanych zawierał się w przedziale od 14 do 40 lat ($M = 21,97$; $SD = 6,66$), 61,8% uczestników badań stanowiły kobiety, natomiast 38,1% mężczyźni.
3. Analiza wyników badań pilotażowych oraz porównanie ich z wynikami uzyskanymi przez twórców narzędzia.
4. Sformułowanie wniosków dotyczących wskaźników psychometrycznych narzędzia i modyfikacja narzędzia.

Po przeprowadzeniu badań pilotażowych oraz obliczeniu wyników zgodnie z kluczem⁴, przeprowadzono analizę rzetelności poszczególnych podskal *DIDS* w całej badanej próbie (por. tabela 7).

Podskale związane z różnymi przejawami procesu eksploracji mają nieco niższą rzetelność niż skale zobowiązania, jednak ogólnie rzecz biorąc można uznać, że w swoim obecnym kształcie skala *DIDS* jest narzędziem rzetelnym w badaniach osób w okresie adolescencji, wyłaniającej się dorosłości i wczesnej dorosłości.

³ Szczegółowa charakterystyka podgrup osób badanych zostanie przedstawiona w kolejnych artykułach prezentujących wyniki badań.

⁴ W wersji zastosowanej w niniejszej pracy dokonano zmiany pierwotnej skali 5-punktowej na skalę 6-punktową, w celu wyeliminowania odpowiedzi centralnej (por. Brzezińska, Brzeziński, 2004). Nasze wcześniejsze badania nad osobami z ograniczeniami sprawności (Brzezińska i wsp., 2008) pokazały, iż przy skalach nieparzystych odpowiedzi badanych są mało zróżnicowane, gdyż istotnie częściej wykorzystywana jest kategoria środkowa w wielu przypadkach jako kategoria „ucieczkowa”.

Tabela 7. Wartości współczynników *alfa*-Cronbacha dla podskal *DIDS* w badaniach polskich ($n = 714$)

Skala	<i>alfa</i> -Cronbacha
(1) Eksploracja „wszerz”	0,76
(2) Eksploracja „w głąb”	0,70
(3) Eksploracja ruminacyjna	0,78
(4) Podejmowanie zobowiązania	0,88
(5) Identyfikacja z zobowiązaniem	0,85

Źródło: badania własne

Kolejnym krokiem w analizie wartości psychometrycznej narzędzia było porównanie współczynników korelacji pomiędzy pięcioma podskalami *DIDS*. Współczynniki korelacji zaprezentowane w tabeli 8 ujawniają duże podobieństwo do wyników uzyskanych przez twórców narzędzia (por. tabela 3). Sama wartość współczynników korelacji poszczególnych podskal nieznacznie się różni (co może być spowodowane różnicami kulturowymi bądź różnicami w liczebności i wieku osób badanych), jednak kierunek zależności jest we wszystkich przypadkach identyczny, co wskazuje na trafność wewnętrzną adaptowanej skali.

Tabela 8. Korelacje pomiędzy podskalami *DIDS* w badaniach polskich ($n = 714$)

Podskale	Eksploracja „wszerz”	Eksploracja „w głąb”	Eksploracja ruminacyjna	Podejmowanie zobowiązania	Identyfikacja z zobowiązaniem
Eksploracja „wszerz”	–	0,73*	0,44*	0,05	0,22*
Eksploracja „w głąb”		–	0,32*	0,15*	0,29*
Eksploracja ruminacyjna			–	-0,62*	-0,45*
Podejmowanie zobowiązania				–	0,79*
Identyfikacja z zobowiązaniem					–

Źródło: badania własne

* współczynniki istotne statystycznie na poziomie $p < 0,001$

Ogólnie rzecz ujmując, można stwierdzić, że w swoim obecnym kształcie Skala Wymiarów Rozwoju Tożsamości (*DIDS*) jest narzędziem rzetelnym i spełniającym kryteria psychometryczne, pozwalające na jej zastosowanie w badaniach naukowych. Skala ta może być stosowana zarówno grupowo, jak i indywidualnie. Część badań przeprowadziliśmy *via* Internet (wysyłając narzędzie drogą mailową), stwierdzając, że nie wywiera to negatywnego wpływu na uzyskiwane wyniki. Osoba badana proszona jest o zapoznanie się z instrukcją, a następnie przystąpienie do wypełniania skali. Badanie trwa około 15 minut.

Ustosunkowując się do każdego z twierdzeń skali, można otrzymać od 1 do 6 punktów. Obliczając wyniki zgodnie z kluczem uzyskuje się pięć oddzielnych wyników, po jednym dla każdej podskali. Wynikiem każdej podskali jest średnia liczba uzyskanych punktów ($X_{\min} = 1$ pkt, $X_{\max} = 6$ pkt). Ponieważ narzędzie służy do pomiaru pięciu odrębnych (choć związanych ze sobą) czynników, nie oblicza się wyniku ogólnego. Żadna z pozycji skali nie jest kodowana odwrotnie. Im wyższy wynik, tym wyższe natężenie poszczególnych zmiennych. Z uwagi na uzyskanie pięciu odrębnych średnich dla każdej osoby badanej możliwa jest zarówno analiza oddzielnych wyników, jak i analiza uzyskanego profilu zmiennych. Ze względu na fakt, że narzędzie jest stosowane w naszym kraju od niedawna i nie dysponujemy normami, rekomendowane jest stosowanie skali jedynie w badaniach naukowych.

Podsumowanie

Jedną z najważniejszych modyfikacji wprowadzonych do oryginalnej koncepcji statusów tożsamości według Marcii przez zespół z Uniwersytetu w Leuven, jest zwrócenie uwagi na fakt, iż proces eksploracji może wiązać się zarówno z pozytywnymi, jak i negatywnymi konsekwencjami dla rozwoju jednostki. Stanowi to ważny krok w rozwoju teorii statusów tożsamości, prowadząc do formułowania szeregu nowych hipotez i pozwalając na przyjęcie nowej perspektywy w pracach empirycznych. Koncepcja ta staje się coraz popularniejsza wśród badaczy zajmujących się problematyką tożsamości, czego dowodem jest rosnąca liczba prac empirycznych, których autorzy powołują się na doniesienia zespołu belgijskiego. Skala Wymiarów Rozwoju Tożsamości (*DIDS*) to nowe narzędzie, dlatego też nie zebrano jak dotąd obszernego, czy dostatecznie zróżnicowanego materiału empirycznego. Stąd konieczność stosowania skali w jak największej liczbie badań z udziałem różnorodnych grup osób badanych, przede wszystkim po to, by określić, jaka jest jej trafność, w tym wartość prognostyczna.

Prace naszego zespołu nad adaptacją tej skali do warunków polskich pokazały, iż narzędzie jest rzetelne na poziomie porównywalnym z danymi uzyskanymi przez jego twórców oraz dobrze różnicuje osoby badane szczególnie pod względem eksploracji ruminacyjnej. Przekład pozycji dotyczących eksploracji nastrościowej i najwięcej problemów – najtrudniejsze okazało się oddanie niuansów językowych wyrażających eksplorację ruminacyjną w stosunku do eksploracji „wszerz” i „w głąb”.

Wyniki uzyskane w badaniach pilotażowych (Brzezińska, Piotrowski, w druku) pozwoliły na wyodrębnienie podobnych profili sześciu wymiarów tożsamości, jak w zespole belgijskim. Pozwala nam to uznać, iż dokonana adaptacja skali *DIDS* była poprawna.

W naszym projekcie⁵, dotyczącym uwarunkowań sukcesu *vel* niepowodzenia życiowego i zawodowego osób z różnymi ograniczeniami sprawności, w ramach jednego z ośmiu modułów badawczych⁶ skalą *DIDS* (oraz innymi narzędziami) przebadano osoby sprawne jako grupę porównawczą oraz osoby niepełnosprawne (w trzech podgrupach: niepełnosprawność powszechnie występująca, rzadka i sprzężona bądź złożona) w wieku 18-35 lat (kobiety i mężczyźni, osoby pracujące i niepracujące oraz w momencie prowadzenia badań – uczące się i nieuczące się).

Literatura cytowana

- Anthis, K. S., LaVoie, J. (2006). Readiness to change: a longitudinal study of changes in adult identity. *Journal of Research in Personality*, 40, 209-219.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood. A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480.
- Balistreri, E., Busch-Rossnagel, N. A., Geisinger, K. F. (1995). Development and preliminary validation of The Ego Identity Process Questionnaire. *Journal of Adolescence*, 18, 179-192.
- Berzonsky, M. D. (1992). *Identity Style Inventory (ISI3). Revised version*. Materiał niepublikowany. State University of New York.
- Berzonsky, M. D. (2003). Identity style and well-being: Does commitment matter? *Identity. An International Journal of Theory and Research*, 3, 131-142.
- Bosma, H. A., Kunnen, S. E. (2001). Determinants and mechanisms in ego identity development: A review and synthesis. *Developmental Review*, 21, 39-66.
- Brzezińska, A., Brzeziński J. (2004). Skale szacunkowe w badaniach diagnostycznych. W: J. Brzeziński (red.) *Wybór tekstów z metodologii badań psychologicznych* (s. 232-306). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Brzezińska, A. I. i wsp. (2008). *Aktywność osób z ograniczeniami sprawności na rynku pracy: czynniki wspomagające i czynniki ryzyka*. Warszawa: „Academica” Wydawnictwo SWPS/EFS.
- Brzezińska, A. I., Piotrowski, K. (w druku). *Diagnoza statusów tożsamości w okresie adolescencji i wylaniającej się dorosłości Skalą Wymiarów Rozwoju Tożsamości (DIDS)*.
- Côté, J. E. (2002). The role of identity capital in the transition to adulthood: The individualization thesis examined. *Journal of Youth Studies*, 5, 117-134.

⁵ Patrz przypis oznaczony gwiazdką.

⁶ Moduł 4 pt.: *Proces wkraczania w dorosłość: formowanie się tożsamości* kierowany przez Konrada Piotrowskiego.

- Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*. New York: Norton.
- Erikson, E. H. (1964) Human strength and the cycle of generations. W: E. H. Erikson (red.) *Insight and responsibility: lectures on the ethical implications of psychoanalytic insight* (s. 111-157). New York: Norton.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity, youth and crisis*. New York: Norton.
- Erikson, E. H. (2000). *Dzieciństwo i społeczeństwo*. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS.
- Luyckx, K., Goossens, L., Soenens, B. (2006a). A developmental contextual perspective on identity construction in emerging adulthood: Change dynamics in commitment formation and commitment evaluation. *Developmental Psychology*, 42(2), 366-380.
- Luyckx, K. et al. (2006b). Unpacking commitment and exploration: Validation of an integrative model of adolescent identity formation. *Journal of Adolescence*, 29, 361-378.
- Luyckx, K. et al. (2007a). Parenting, identity formation, and college adjustment: a mediation model with longitudinal data. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 7(4), 309-330.
- Luyckx, K. et al. (2007b). Parental psychological control and dimensions of identity formation in emerging adulthood. *Journal of Family Psychology*, 21(3), 546-550.
- Luyckx, K. et al. (2008a). Capturing ruminative exploration: Extending the four-dimensional model of identity formation in late adolescence. *Journal of Research in Personality*, 42, 58-82.
- Luyckx, K. et al. (2008b). Employment, sense of coherence and identity formation: contextual and psychological processes on the pathway to sense of adulthood. *Journal of adolescent research*, 23(5), 566-591.
- Luyckx, K. et al. (2008c). Identity development, coping and adjustment in emerging adults with a chronic illness: the sample case of type 1 diabetes. *Journal of Adolescent Health*, 43, 451-458.
- Luyckx, K., Soenens, B., Gossens, L. (2006c). The personality-identity interplay in emerging adult women: convergent findings from complementary analyses. *European Journal of Personality*, 20, 195-215.
- Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego – identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5), 551-558.
- Marcia, J. E. (1980). Identity in adolescence. W: J. Adelson (red.) *Handbook of adolescent psychology* (s. 159-187). New York: John Wiley and Sons.
- Marcia, J. E. (2002). Identity and psychosocial development in adulthood. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 2, 7-28.
- Meeus, W. (1996). Studies on identity development in adolescence: An overview of research and some new data. *Journal of Youth and Adolescence*, 25(5), 569-598.
- Schwartz, S. J. et al. (2009). The relationships of personal and ethnic identity exploration to indices of adaptive and maladaptive psychosocial functioning. *International Journal of Behavioral Development*, 33(2), 131-144.

- Stephen, J., Fraser, E., Marcia, J. E. (1992). Moratorium-achievement (MAMA) cycles in lifespan identity development: Value orientations and reasoning system correlates. *Journal of Adolescence*, 15, 283-300.
- Waterman, A. (1999a). Identity, identity statuses, and identity status development: a contemporary statement. *Developmental Review*, 19, 591-621.
- Waterman, A. (1999b). Issues of identity formation revisited: United States and the Netherlands. *Developmental Review*, 19, 462-479.
- Waterman, A. S. (1993). Two conceptions of happiness: Contrasts of personal expressiveness (eudaimonia) and hedonic enjoyment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 678-691.
- Waterman, A., S. (2007). Doing well: the relationship of identity status to three conceptions of well-being. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 7(4), 289-307.